

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.8.2025.355540>
УДК 78.071.5:378.678(477-25)"1918/1934"(045)

КАЦАЛАП О. В.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка; старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу факультету музичного мистецтва і хореографії (Київ, Україна).

Katsalap, Olena. Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University; Faculty of Musical Art and Choreography; Senior Lecturer at the Department of Academic and Pop Vocal (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8217-480X>
o.katsalap@kubg.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ М. В. ЛИСЕНКА В 1918–1934 РОКАХ

THE ACTIVITIES OF THE MYKOLA LYSENKO MUSIC AND DRAMA INSTITUTE IN 1918–1934

Музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка утворений 1918 року на базі Музично-драматичної школи, яку заснував композитор на кошти, зібрані громадськістю до 35-річчя його творчої діяльності. За задумом засновника, школа мала сприяти розвитку саме українського музично-драматичного мистецтва, хоча в умовах бездержавності України реалізувати його було непросто. Утворення Інституту також збіглося в часі з непростим періодом в її історії. Усі тогочасні кардинальні зміни й потрясіння, яких зазнала наша країна, безпосередньо вплинули на діяльність цього навчального закладу, що підтверджується його документацією. Так, у січні 1918 року більшовики здійснили першу спробу захопити Київ — на той час столицю Української народної республіки (УНР). Увійшовши до міста, вони вчинили кривавий

терор. За підтримки Німеччини, яка визнала незалежність України, цю навалу вдалося відбити.

Інститут підтримував і розвивав викладацькі традиції школи. Зокрема, у другому півріччі 1918/1919 навчального року планувалося заснування кафедри історії української народної музики, інструкторського класу студіювання народних інструментів (поки лише бандури), курсів із підготовки «українських регентів», спеціального класу з вивчення українського вокального репертуару, щоб підготувати «свідомих Українських концертних і оперних співаків-артистів» [Обрахунок, 1919, арк. 4–4 зв.]. Реалізації цих планів, пов'язаних із навчальним процесом, перешкоджала проблема нестачі приміщень, що зумовило потребу орендувати їх для музичного відділу, залишивши для драматичного приміщення на вулиці Великій Підвальній (нині — Ярославів Вал) [Обрахунок, 1919, арк. 4 зв.–5].

Проте вже з лютого 1919 року Київ знову поринув у хаос, пов'язаний із захопленням міста більшовиками. А в липні 1919 року на порядку денному Ради Всеукраїнського музичного комітету (ВУКМУЗКОМу) — однієї з перших урядових структур підбільшовицької України — було розглянуто питання щодо націоналізації Музично-драматичного інституту та Київської консерваторії. Ішлося також про потребу фінансового субсидювання Інституту [ВУКОТИСК, 1919, л. 6–7]. У доповідній записці про націоналізацію завідувач педагогічної секції ВУКМУЗКОМу М. М. Домбровський намагався довести необхідність обох вищих музичних навчальних закладів у Києві, просив якнайшвидше націоналізувати їх та підпорядкувати державі [Докладная записка, 1919, л. 9–9 об.].

У листопаді 1920 року майже всю територію України зайняли більшовики, замість УНР постала керована з Москви УСРР (Українська Соціалістична Радянська Республіка), практично всі підприємства було націоналізовано [докладніше див.: Героїчний акорд, УІНП]. Того ж року набув чинності документ «Основні положення, що визначали структуру,

організацію та функції адміністративно-навчальних і господарських органів управління консерваторії та вищого музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка», у якому зазначалося, що ці навчальні заклади «перебувають у підпорядкуванні Народного Комісаріату Освіти та утримуються на суми, які відпускає Держава» [Основные положения, 1920, л. 1]. Отже, Інститут було націоналізовано.

У наступні роки, позначені суспільно-політичною нестабільністю, зумовленою утвердженням радянської влади, відповідна атмосфера запанувала і в цьому навчальному закладі. Згідно з документом, адресованим Народному комісаріату освіти (Наркомосу), 1922/1923 навчального року порушувалося питання про скорочення штату педагогічного персоналу [Кошторис видатків, 1922–1923, арк. 2–2 зв.], до якого, зокрема, входили такі визначні постаті, як викладачка вокалу О. О. Муравйова, композитор М. І. Вериківський, фольклорист і хоровий диригент П. Д. Демуцький, акторка М. М. Старицька, режисер О. С. (Лесь) Курбас (який згодом обіймав посаду декана) [Кошторис видатків, 1922–1923, арк. 5–6; Анкета, 1923–1924, арк. 1].

Не маючи належної кількості власних приміщень для здійснення навчального процесу, Інститут був змушений скористатися ордером, виданим житловим відділом, і розміститися в садибі на вулиці Хрещатик, 58. Проте внаслідок службової недбалості виникла конфліктна ситуація з орендарем, який також претендував на це приміщення, що спричинило судові розгляди [Кошторис видатків, 1922–1923, арк. 11–14 зв., 16]. Проблеми з приміщенням і пошуки такого, яке відповідало б вимогам належної організації навчального процесу, тривали і в наступні навчальні роки [Звіт, 1924, арк. 1–3 зв., 25–25 зв., 27, 30; Телеграма та доповідна записка, 1927, арк. 2–3; Листування, 1926–1930, арк. 2, 39].

Ще одним випробуванням радянського періоду стала хронічна нестача фінансування. У 1922/1923 навчальному році матеріальне становище Інституту оцінювалося як «дуже критичне»: бракувало коштів на господарські потреби й ви-

плату викладачам гідної заробітної плати; це унеможливило поповнення штату новими кадрами, у чому відчувалася «гостра необхідність» [Кошторис видатків, 1922–1923, арк. 17]. У 1926/1927 бюджетному році Рада народних комісарів (Раднаркомом) України планувала «зняти» Інститут «з державного бюджету» й залишити його «лише на субсидії», що викликало глибоке занепокоєння керівництва навчального закладу [Видаткові кошториси, 1925–1926, арк. 208–209 зв.]. У цей, чи не найскладніший період діяльності Інституту, до Наркомосу в Харкові — тодішній столиці УСРР — було надіслано телеграму з розпачливим змістом: «Зарплатня співробітникам не виплачується студенти два місяці без стипендій голодують прискорте справу асігнування грошей» [Виписи з протоколів, 1926–1929, арк. 15].

Попри націоналізацію та фінансування з боку Наркомосу, бюджет Інституту поповнювався й за рахунок плати за навчання. Розмір внесків залежав від соціальних категорій, визначених «Комісією по Собезу» [Кошторис видатків, 1922–1923, арк. 17–18]. Стипендія, як уже зазначалося, виплачувалась, однак коштів, отриманих від оплати навчання, було недостатньо, оскільки «склад студентів Інституту у своїй масі пролетарський і не в змозі повністю вносити плату в тому розмірі, в якому вона декретована для Інституту» [Кошторис видатків, 1922–1923, арк. 17]. Більше того, через високу вартість навчання кількість студентів, насамперед із «пролетарської маси», зменшилася [Кошторис видатків, 1922–1923, арк. 17–17 зв.]. Це призвело до певних репутаційних втрат для Інституту, особливо з огляду на те, що 1925 року він залишився єдиним вищим музичним навчальним закладом у Києві, бо Консерваторію було реорганізовано в Музичний технікум [Музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка]. У 1928 році до Інституту приєднали Музичний і Театральний технікуми, однак обсяги коштів, передбачених державним бюджетом на 1928/1929 навчальний рік, і надалі залишалися недостатніми [Виписи з протоколів, 1926–1929, арк. 79].

У діяльності Інституту знайшла відображення й політика українізації, що здійснювалася від початку 1920-х до початку 1930-х років у межах загальносоюзного процесу коренізації — стратегічного курсу радянської влади, спрямованого на зміцнення її позицій у союзних республіках шляхом залучення місцевих кадрів до адміністративного та культурного управління. Попри зовнішню активізацію національного життя, ця політика фактично виконувала функцію тимчасового заспокоєння українського суспільства і його інтеграції в радянську систему. Так, «Анкета для навчальних занять профобра» (тобто професійної освіти) з документації 1923–1924 років містила запитання щодо кількості викладачів і студентів, які володіли українською мовою, можливості повного переходу на українську мову викладання, наявності українських книжок у бібліотеці тощо. Українських видань, як зазначалося в цьому ж документі, була «величезна кількість» [Анкета, 1923–1924, арк. 22]. У 1924/1925 навчальному році майже половина дисциплін уже викладалася українською мовою, зокрема «Інструментові форми», «Музичний твір як ціле» (викладач — Л. М. Ревуцький), «Практикум хорового співу» (викладач — Г. Г. Верьовка), «Професійні форми диригентської діяльності» (викладач — П. О. Козицький), «Художнє читання» (викладач — Д. М. Ревуцький), «Семінар літературних читань» (викладач — М. О. Драй-Хмара) [Звіт, 1924, арк. 46]. Та все ж для навчального закладу, який називали «огнищем української музичної культури» й більшість студентів якого становили етнічні українці [Виписи з протоколів, 1926–1929, арк. 39 зв.], ці показники не були високими.

Попри постійні труднощі з приміщенням і фінансуванням, Інститут дотримувався необхідних підходів та принципів професійної підготовки майбутніх фахівців. Про інтенсивність навчального процесу свідчать протоколи засідань правління Інституту в 1926–1930 роках. Так, за «недбайливе ставлення до академічних обов'язків» (зокрема пропуски лекцій) практикувалися відрахування зі складу студентів, щоправда

з можливістю поновлення [Протоколи, 1926–1930, арк. 6 зв., 22 зв., 89]. Водночас однією з причин відмови студенту в поновленні на навчання могла стати наявність у його родині так званих контрреволюціонерів, що свідчить про характерну для радянського часу заполітизованість діяльності Інституту [Протоколи, 1926–1930, арк. 205]. Одним із найбільш ганебних проявів радянської людиноненависницької системи, яка діяла повсюдно, зокрема й у навчальних закладах, стало відрахування 1929/1930 навчального року студентів, які «приховали свій соцстан при вступі» [Листування, стипендії, 1926–1930, арк. 51]. Діти «попів», «куркулів», «експлуататорів селян» тощо підлягали відрахуванню з подальшим повідомленням про це в пресі [Листування, стипендії, 1926–1930, арк. 52]. Духовне нищення українського народу відбувалося паралельно з фізичним. Організований радянською владою в 1932–1933 роках штучний голодомор із метою залякування й упокорення населення став однією з найбільших трагедій в історії України. Як функціонував Інститут у цей період, можна лише припускати, адже документів збереглося вкрай мало. У 1934 році заклад було реорганізовано: виконавський факультет трансформовано в Київську консерваторію, а драматичний — у Київський інститут театрального мистецтва. Очевидно, необхідність Інституту, яку раніше палко обстоювали, втратила актуальність, і він припинив діяльність.

Отже, утворення й діяльність Музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка припали на складний період в історії України, що позначилося на його функціонуванні. Хронічні проблеми, пов'язані з нестачею належної матеріальної бази та фінансування, несприятливі умови для розвитку української музичної культури й освіти в період згортання політики «українізації» зрештою вирішили його долю. Так завершилася історія цього легендарного навчального закладу, у якому провідні діячі української культури передавали свій професійний досвід наступним поколінням українських митців. Безумовно, специфіка діяльності Музично-драматичного інституту потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Список використаної літератури і джерел

1. Анкета загальних відомостей, зведення про кількісний склад студентів та цифровий звіт про прийом у ВУЗ Київського державного музичного драматичного інституту ім. Лисенка. 1923–1924 роки. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 3. Од. зб. 746. 25 арк.

2. В ВУКОТИСК. 13 серпня 1919 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 1. Од. зб. 621. Арк. 6.

3. В Управление делами ВУКОТИСКа. 25 июля 1919 года. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 1. Од. зб. 621. Арк. 7.

4. Видаткові кошториси Всеукраїнського музичного товариства ім. Леонтовича, Київського музично-драматичного інституту ім. Лисенка, Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, Луганської радпартшколи, педагогічних і індустріально-технічних технікумів на 1926/1927 рік та матеріали до них (є відомості на видачу зарплати). Листування з Наркофіном УСРР та учбовими закладами про затвердження кошторисів на 1926/1927 рік та асигнування коштів. 7 вересня 1925 року — 26 вересня 1926 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 6. Од. зб. 975. 351 арк.

5. Виписи з протоколів засідань правління Київського музично-драматичного інституту ім. Лисенка від 10 серпня 1927 року про святкування 10-річного ювілею інституту. Кошториси видатків та прибутків інституту на 1928/29 р. та листування з ним про асигнування коштів на господарські потреби. 6 лютого 1926 року–18 вересня 1929 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 6. Од. зб. 5747. 130 арк.

6. Героїчний акорд: Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті до 100-річчя Другого Зимового походу і завершення збройної боротьби Армії УНР за українську дер-

жавність. 17.11.2021. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://tinyurl.com/5n7hkn3z> (дата звернення: 27.10.2024).

7. Докладная записка Заведующего Педагогической Секцией ВУКМУЗКОМа М. Домбровского о национализации Киевской Консерватории и Музыкального Института имени Н. В. Лысенко. 26 лютого–13 серпня 1919 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 1. Од. зб. 621. Арк. 9–9 зв.

8. Звіт про діяльність предметних комісій Київського музично-драматичного інституту ім. Лисенка та листування з ним про викладання на українській мові, складання кошторису та надання нового помешкання. 13 червня — 23 грудня 1924 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 4. Од. зб. 597. 46 арк.

9. Кошторис видатків на утримання особистого складу і ремонт приміщення Київського музично-драматичного інституту ім. Лисенка на 1922/23 операційний рік та штати, списки викладачів і студентів цього інституту. 5 жовтня 1922 року–25 серпня 1923 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 2. Од. зб. 1552. 37 арк.

10. Листування з Київським державним музично-драматичним інститутом ім. Лисенка про надання інституту нового помешкання та асигнування коштів на ремонт існуючого будинку. 2 серпня 1926 року — 22 серпня 1930 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 6. Од. зб. 5751. 81 арк.

11. Листування з Київським музично-драматичним інститутом ім. Лисенка про розподіл і виплату стипендій студентам інституту. 10 травня 1926 року — 6 травня 1930 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 6. Од. зб. 5753. 63 арк.

12. Обрахунок Вищого музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка що до заведення з 2-го півріччя 1918/19 шкільного

року нових кафедр на українським відділі інститута, утворення стипендій для існуючих відділів і зняття нового помешкання для інституту. 26 лютого–13 серпня 1919 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 1. Од. зб. 621. Арк. 4–5.

13. Основные положения, определявшие структуру, организацию и функции административно-учебных и хозяйственных органов управления консерватории и высшего музыкально-драматического института имени Н. В. Лысенко. 1920 год. *Державний архів міста Києва*. Фонд Київської консерваторії. Ф. 297. Оп. 1. Од. зб. 217. 4 арк.

14. Протоколи засідань правління Київського державного музично-драматичного інституту ім. Лисенка за 1926–1930 рр. 24 квітня 1926 року — 28 лютого 1930 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 6. Од. зб. 5750. 284 арк.

15. Семененко Н. Ф. Музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка. *Енциклопедія сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; Нац. акад. наук України, Наук. тов-во ім. Шевченка. Київ : Ін-т енцикл. досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-70409> (дата звернення: 27.10.2024).

16. Телеграма та доповідна записка ректора Київського державного музично-драматичного інституту ім. Лисенка до Наркомосу УРСР про тяжкий фінансовий стан інституту. 31 січня–2 лютого 1927 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Фонд Міністерства освіти і науки України. Ф. 166. Оп. 6. Од. зб. 5746. 3 арк.